

УДК: 378.147:808.5

Л.М. КАЗНАЧЕСЬВА

ФОРМУВАННЯ ТА РОЗВИТОК РИТОРИЧНИХ НАВИЧОК СТУДЕНТІВ В УМОВАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

***Резюме.** У статті означено, що необхідною складовою сучасної успішної людини є володіння риторичними навичками. Задля їх оволодіння та вдосконалення обов'язковим предметом в усіх навчальних програмах вищих навчальних закладів має стати дисципліна «Риторика». У Рівненському державному гуманітарному університеті на кафедрі культурології та музеєзнавства в рамках дисципліни «Риторика» вивчаються історико-теоретичні основи ораторського мистецтва та формуються практичні навички, зокрема практичне оволодіння мистецтвом підготовки та проведення монологічних та діалогічних форм усних виступів.*

***Ключові слова:** риторика ораторське мистецтво, риторичні навички, виступ, мовлення, комунікація.*

Постановка та актуальність проблеми. В сучасному світі спостерігається зростання інтересу до риторики як засобу соціальної взаємодії і мовної комунікації, орієнтованої на вивчення ефективного використання мови. Це зумовлене, серед іншого, тим, що володіння навичками ораторського мистецтва є важливим компонентом успіху особистості в будь-якій сфері діяльності, а майстерність публічного мовлення, мистецтво діалогу та спілкування – це ключ до популярності, визнання, лідерства, самореалізації.

Однак вивченню основ ораторського мистецтва, риторики не завжди приділяється належна увага. Варто погодитися із вітчизняною дослідницею, доктором педагогічних наук Н.Б. Голуб про те, що, у вітчизняній науковій думці з'являються нові цікаві дослідження теоретичних та практичних аспектів ораторського мистецтва. Однак, незважаючи на декларацію державою потреби у ціннісно-орієнтованому ставленні до слова, у вихованні носіїв елітарного типу української мовленнєвої культури, риторика і досі не посіла належного їй місця у вищій школі [4]. Задля оволодіння та вдосконалення риторичних навичок, дисципліна «Риторика» має бути обов'язковим предметом в усіх навчальних програмах, адже прагнення сучасної людини до успіху, до кар'єрного зросту, професійної компетентності неможливе без вміння говорити аргументовано, грамотно та переконливо. У зв'язку з цим постає необхідність акцентування уваги на необхідності формування та розвитку риторичних навичок студентів в умовах вищої школи.

Метою розвідки є розкрити особливості формування та розвитку риторичних навичок студентів в умовах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Свідченням підвищеного інтересу до ораторського мистецтва в контексті навчання у вищій школі в сучасній вітчизняній науці є численні авторські програми, підручники, посібники, хрестоматії та словники, які упорядковують українську риторичну термінологію. Водночас слушною є думка Н.Б. Голуб про недостатню дослідженість питань особливостей національної риторики й ораторської мови, її змісту, мети і функцій, методики її навчання з урахуванням суспільних і педагогічних вимог, сучасних підходів до формування образу українськомовного педагога-ритора, здатного засобами мовної комунікації розв'язувати складні професійні й суспільні завдання, залучення інноваційних технологій у навчальний процес, визначення місця риторичної компетентності у системі професійних педагогічних компетентностей тощо [4].

Окремі теоретичні проблеми риторики як науки про ораторське мистецтво та практичні питання, пов'язані з формуванням риторичної культури сучасного оратора, котрий прагне до ефективної словесної дії, висвітлено у науковому доробку професора, доктора педагогічних наук Г.М. Сагач [7].

Певний інтерес для нашої розвідки становлять праці вітчизняного науковця, професора, доктора філологічних наук Ф.С. Бацевича, котрий досліджує актуальні проблеми комунікативної лінгвістики, особливості мовленнєвого спілкування, зокрема мовні елементи комунікації [2].

Різним аспектам риторики присвячено праці російських сучасних дослідників. Зокрема, П.І. Балабанов та Л.Т. Зауервайн дослідили феномен риторики як специфічного культурного явища з позиції системно-структурного підходу [1]. Р.Х. Лощенкова розглянула ораторське мистецтво як соціокультурний феномен, приділивши увагу сутності, специфіці, соціальним функціям, генезі та динаміці розвитку ораторського мистецтва як особливого виду людської діяльності людини в контексті соціокультурної історії [6]. Зважаючи на актуальність та науковий інтерес до досліджуваної проблеми, питання особливостей формування та розвитку риторичних навичок студентів потребує подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу. Риторика як древнє мистецтво та наука, якій налічується більше двох з половиною тисяч років, в сьогочасних реаліях враховує досягнення багатьох наук. При цьому варто погодитися із сучасною російською дослідницею, доктором філософських наук О. Марченко про те, що риторика не належить будь-яким концепціям, а представляє собою універсальне явище культури і є теорією та практикою мисленнєво-мовленнєвої діяльності [3, 159].

Ораторське мистецтво – це складне суспільне явище із безліччю властивостей, це спосіб самореалізації особистості, засіб соціальної взаємодії і формування системи життєвих цінностей, світогляду людини. Водночас ораторське мистецтво – це особливий вид творчої, духовно-практичної діяльності та частина загальної культури людства, культури спілкування і мови, це соціокультурний феномен [6].

Безперечним є той факт, що сьогодні ораторське мистецтво як сукупність наукових знань, технологій і володіння правилами й закономірностями ефективного впливу на співрозмовника та аудиторію, а також практичними навичками художньої подачі змісту публічної промови, спрямованої на відображення і вираження соціальних потреб, інтересів, на вирішення суспільно значущих завдань, є затребуваним, а тому неодмінно введеним у освітню систему вищої школи [7, 13]. Більше того, сучасна риторика повинна мати яскраво виражену професійну спрямованість, її основне завдання – навчання вмiлому, майстерному та ефективному фаховому мовленню, результативному професійному спілкуванню. Володіння риторичними вміннями та навичками передбачає вміння самостійно готувати виступ, дохідливо та переконливо викладати матеріал, відповідати на запитання слухачів, встановлювати та підтримувати контакт з аудиторією, використовуючи при цьому технічні засоби тощо.

Навчальна дисципліна «Риторика», на нашу думку, в змістовому компоненті курсу повинна включати в себе понятійні категорії загальної (класичної) та галузевої (ділової, педагогічної, комунікативної) риторики. Задля ефективного оволодіння риторичними прийомами та навичками варто найперше приділити належну увагу вивченню історичного розвитку риторичної науки й мистецтва та історико-теоретичним особливостям генези ораторського мистецтва.

Генезис і динаміка розвитку ораторського мистецтва, що є відображенням і вираженням соціальних процесів, а також активним чинником, що впливає на їх перебіг, показують, що в кожен історичну епоху воно мало свої особливості. Народження ораторського мистецтва в надрах античної демократії, обумовлене об'єктивними суспільними факторами і причинами, вираженими в необхідності активної участі кожного громадянина у вирішенні справ державної ваги, по-різному продовжувало свій розвиток упродовж століть.

Періоди розквіту і згасання риторики тісно пов'язані з підйомом або падінням демократичних тенденцій в ході цивілізаційних змін. Демократизація суспільства взаємопов'язана і взаємозумовлена з розквітом ораторського мистецтва, що є потужною рушійною силою в процесі становлення народовладдя і дає кожній особистості широкі права і свободу, можливість активної участі у вирішенні гострих соціальних проблем. Слушною є думка російської науковиці Л.Т.Зауервайн про те, що різні культурно-історичні епохи висували на передній план конкретні типи соціокультурних потреб, які складали зміст соціального замовлення до функціонування риторики. При цьому риторика завжди виконувала пред'явлене соціальне замовлення шляхом адаптації до даної культурно-історичної ситуації за допомогою виконання конкретних функцій [1, 7].

Окрему увагу, на нашу думку, у вивченні історичного розвитку ораторського мистецтва варто приділити генезі національної риторики. У цьому ключі неocenеним надбанням є діяльність та наукові здобутки професорів Києво-Могилянської академії і, безперечно, творчість Ф. Прокоповича.

Вкрай необхідним є ознайомлення із сучасними течіями загальної риторики, серед яких «неориторика» бельгійського вченого Х. Перельмана, концепція німецького філософа Р. Гадамера, модерних напрямів риторики, зокрема риторичної семіотики (американський лінгвіст Р.Якобсон, італійський філософ У. Еко, болгарський мовознавець Ц. Тодоров), літературної риторики (бельгійський літературознавець Ж. Дюбуа), деконструктивістської риторики (американський філософ П. де Ман) та інших.

Знання історичних особливостей розвитку ораторського мистецтва є показником загальної культури та освіченості людини, а грамотне й вміле використання мовлення є ще й професійною якістю особистості в будь-якій сфері діяльності, тому вивчення курсу «Риторика» має практичну спрямованість. Риторика як мистецтво мовної взаємодії включає в себе чимало компонентів. Це і формування думки, і самостійне мислення, і володіння мовною культурою, логікою, й уміле використання різноманітної палітри виразних засобів. Крім цього, це й психофізична свобода, увага, уява, впевненість у собі, милозвучність і сила голосу, чіткість мови і виразність інтонації, міміки, жестів. У цьому контексті безперечно важливою є комунікативна сторона – набір комунікативних технік, що використовуються на різних рівнях спілкування [5, 15]. Причому це далеко не весь перелік складових, що характеризують майстерну ефективність мовної дії.

Найперше мовлення оратора, чи то усне, чи письмове – це форма вираження його мислення, результат складного творчого процесу, який синтезує елементи наукового та художнього підходів. Важливим є набуття студентами вмін та навичок з побудови та подачі двох основних форм усного мовлення – монологічної та діалогічної. Монолог як розгорнуте, змістовно завершене висловлювання однієї особи частіше всього використовується у публічному мовленні, адресованому певному числу слухачів. Причому майстерне володіння монологічним мовленням нині, при тому, що люди «відчужуються виголошувати розлогі монологи» [2, 45], є особливо затребуваним. Водночас діалог як безпосередній обмін висловлюваннями між кількома співбесідниками є первинним, природним видом спілкування. Варто пам'ятати, що ораторський монолог в більшості є діалогічним, адже промовець звертається до аудиторії чи то в прихованому діалозі, чи то, відповідаючи на запитання слухачів. Риторичні цінності деяким чином відповідальні за людське співіснування, при цьому риторика є те, що пов'язує, з'єднує, націлює людей один на одного, вона є досвід співпраці і взаєморозуміння людей, можливість улаштування розумного спільного життя [3, 161].

На кафедрі культурології та музеєзнавства Рівненського державного гуманітарного університету вивчається дисципліна «Риторика» (I, II курси). Суттєвим у її вивченні є міжпредметні зв'язки з дисциплінами «Українська мова», «Історія України», «Зарубіжна культура», «Українська культура», «Філософія», «Етика і естетика», «Психологія», «Педагогіка», «Сценарне мистецтво», «Тренінг ділових комунікацій» та ін. Метою вивчення дисципліни «Риторика» є розвиток мисленневих, нормативних мовленневих умінь та навичок української мови, сприяння оволодінню мистецтвом слова, підвищенню культури мовлення, збагаченню

словникового запасу, удосконаленню техніки мовлення, формування у студентів умінь та навичок ораторського монологічного та діалогічного виступу. Основними завданнями курсу є теоретичні знання (зокрема, розкриття історико-теоретичних основ риторики, з'ясування функцій ораторства в сучасному світі, аналіз основних видів красномовства в сучасній практиці) та практичні навички (формування у студентів основ техніки мовлення як необхідної передумови словесної дії, практичне оволодіння мистецтвом підготовки та проведення монологічних та діалогічних форм усних виступів, оволодіння навичками ефективного впливу на співбесідника та аудиторію).

Упродовж трьох семестрів дисципліна «Риторика» охоплює елементи історичного, теоретичного та практичного аспектів і складається з трьох модулів:

1. Історія та теорія ораторського мистецтва. Студенти вивчають роль і місце риторики серед інших наук, періодизацію ораторського мистецтва, риторичну Древньої Греції та Стародавнього Риму, специфіку ораторства Середньовіччя та Відродження, особливості становлення та розвитку вітчизняного ораторського мистецтва, риторичну західноєвропейських держав XVII-XVIII ст., розвиток риторичної науки упродовж XIX-XX ст., теоретичні основи та діяльність сучасних риторичних шкіл, види красномовства, їх специфіку.

2. Монологічні форми, їх характеристика. Модуль включає в себе такі основні питання: ораторський виступ як процес, класифікація та характеристика усних монологічних виступів (промова, лекція, інформація), виразні засоби усних виступів (техніка мовлення, логіка читання тексту, емоційно-образна виразність тексту).

3. Діалогічні форми усних виступів. Студенти вивчають особливості та специфіку діалогічних форм усних виступів, їх класифікацію (диспути, дискусії, полеміка, дебати) та виховні можливості. Особлива увага приділяється практичним навичкам ведення діалогу, підготовки та організації диспутів на актуальну тему.

Під час практичних та лабораторних занять використовується моделювання ситуацій спілкування, зокрема й професійно орієнтованого ділового спілкування з адекватним мовленнєвим оформленням. Використовується система спеціальних вправ, ділових та рольових ігор, тестування, відеопрактикум, відеотренінги, круглі столи, диспути, дискусії, конкурси, вибудовані у відповідності із вимогами професійно орієнтованого мовленнєвого спілкування.

Вивчення історико-теоретичного блоку курсу «Риторика» та оволодіння практичними навичками сприяє засвоєнню різних форм усних виступів (як монологічних, так і діалогічних). На цій основі студенти вчаться формувати власне мислення, правильне мовлення, які виявляються в логічності, точності, чистоті, багатстві, виразності та культурі ораторського виступу.

Висновки. Мистецтво живого спілкування вважається органічною частиною сучасної особистості, адже будь-яка інформація передається через спілкування, через контакти з людьми, шляхом переконання. Багатство ораторських знань, умінь, навичок та прийомів змушує уважно ставитися до оволодіння мистецтвом спілкування засобом усного слова. Дисципліна «Риторика» формує та розвиває риторичні навички та закладає ґрунт для подальшого самовдосконалення мовної майстерності особистості.

Перспективи подальших досліджень полягають у ґрунтовних та системних дослідженнях особливостей формування риторичних навичок у студентів в умовах вищої школи.

ЛІТЕРАТУРА

1. Балабанов П.И. Структурно-функциональный анализ риторики / П.И. Балабанов, Л.Т. Зауэрвайн. – Кемерово, 2009.
2. Бацевич Ф.С. Основы коммуникативной лингвистики / Ф.С. Бацевич. – К.: Академія, 2004.
3. Введение в культурологию. Курс лекций / под. ред. Ю.Н. Солонина, Е.Г. Соколова. – СПб., 2003.
4. Голуб Н.Б. Теоретико-методичні засади навчання риторичної науки у вищих педагогічних навчальних закладах: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.12 / Ніна Борисівна Голуб. – К., 2009: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.lib.ua-ru.net/diss/cont/355875.html>. – Назва з екрану.
5. Куницина В.Н. Межличностное общение: учебник для вузов / В.Н. Куницина, Н.В. Казаринова, В.М. Погольша. – СПб.: Питер, 2003. – 544 с.
6. Лощенкова Р.Х. Ораторское искусство как социокультурный феномен: автореф. дис. ... канд. филос. наук: 09.00.11 / Римма Халиулловна Лощенкова. – Уфа, 2010: [Електрон. ресурс]. – Режим доступу: <http://www.disscat.com/content/oratorskoe-iskusstvo-kak-sotsiokulturnyi-fenomen-0>. – Заглавие с экрана.
7. Сагач Г.М. Риторика: навч. посібник для студентів серед. і вищ. навч. закладів / Г.М. Сагач. – К.: Видавничий Дім «Ін Юре», 2000.

Л.Н. КАЗНАЧЕЕВА. ФОРМИРОВАНИЕ И РАЗВИТИЕ РИТОРИЧЕСКИХ НАВЫКОВ СТУДЕНТОВ В УСЛОВИЯХ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ

Резюме. В статье отмечено, что необходимой составляющей современного успешного человека является владение риторическими навыками. Для их овладения и усовершенствования обязательным предметом во всех учебных программах высших учебных заведений должна стать дисциплина «Риторика». В Ривненском государственном гуманитарном университете на кафедре культурологии и музееведения в рамках дисциплины «Риторика» изучаются историко-теоретические основы ораторского искусства и формируются практические навыки, в частности практическое овладение искусством подготовки и проведения монологических и диалогических форм устных выступлений.

Ключевые слова: риторика, ораторское искусство, риторические навыки, выступление, речь, коммуникация.

L.M. KAZNACHEYEVA. FORMATION AND DEVELOPMENT OF STUDENT'S SKILLS IN THE CONDITIONS OF THE HIGHER EDUCATION

The summary. In this article it is designated that possession of rhetorical skills is an important component of the modern successful person. For mastering such skills and their improvement the discipline of "Rhetoric" has to become an obligatory subject in all training programs of higher educational institutions. In Rivne Humanities University on department of cultural science and musicology within the discipline of "Rhetoric" historical and theoretical bases of oratory are studied and practical skills are formed, in particular practical mastering of art of preparation and carrying out monologue and dialogic forms of oral performances.

Key words: rhetoric, oratory, rhetorical skills, speech, speech communication.

Рекомендовано до друку.
Д-р. пед. наук, проф. Я.В. Сверлюк.

Одержано редакцією 2016 р.

УДК: 378: 37. 011. 3 - 051: 811

О.О. СЕМЕНОВА

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ КРЕАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ-ФІЛОЛОГІВ

Резюме. У статті висвітлюються науково-практичні проблеми використання інформаційних технологій в процесі формування креативної компетентності майбутніх вчителів іноземної мови. Обґрунтовується доцільність використання інноваційних технологій та їх сприяння підвищенню якості освітнього процесу.

Ключові слова: компетентність, креативна компетентність, творчість, інноваційні технології, інформаційні технології.

Постановка проблеми. В умовах високих вимог до сучасної освіти, а також завдяки швидкому розвитку засобів обчислювальної техніки виникає важливість інформаційного та технологічного забезпечення освітнього процесу. В наш час майбутній спеціаліст стикається з необхідністю сприйняття та обробки інформації, що передається каналами засобів масової інформації, у тому числі з використанням комп'ютерної техніки. Тому однією з основних задач сучасної освіти є підготовка нового покоління компетентних фахівців у сучасних інформаційних умовах, які насамперед передбачають сприйняття та розуміння різноманітної інформації, володіння засобами спілкування на основі невербальних форм комунікації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури дозволяє говорити про те, що у наш час все більшого визнання отримує компетентнісна парадигма у сфері освіти. Її основу складає компетентнісний підхід до організації підготовки педагогічних кадрів вищої кваліфікації. Проблема формування різних видів компетентності спеціалістів, а саме: мовної, професійної, функціональної, лінгвістичної, педагогічної, креативної, досліджувалася вітчизняними й зарубіжними науковцями (В. Адольф, Т. Браже, С. Будак, С. Вершловський, О. Добудько, М. Кабардов, В. Кричевський, В. Маслов, Т. Новікова, Р. Овчарова, Г. Саранцев, В. Стрельников, Н. Харітонова, О. Шиян) [5, 48].

Креативна компетентність передбачає, передусім, виявлення закономірностей навчання і виховання, розроблення високоефективних теорій і методик, які дадуть змогу виконувати завдання сучасної школи, прогнозувати тенденції її розвитку тощо. Творчість у практичній діяльності педагога настільки різноманітна, що необхідно говорити про можливі аспекти її виявлення, про рівні творчості. Зокрема, новизна в практичній роботі педагога може виявлятися у нестандартних підходах до розв'язування проблем; у розробленні нових методів, форм, прийомів, засобів та їх оригінальних поєднань; в ефективному застосуванні досвіду в нових умовах; в удосконаленні, раціоналізації, модернізації відомого відповідно до нових завдань; у вдалій імпровізації на основі як точних знань і компетентного розрахунку, так і високорозвиненої інтуїції; у вмінні трансформувати методичні рекомендації, теоретичні положення в конкретні педагогічні дії тощо. Звичайно, все це – взаємопов'язані прояви творчості. Вищим рівнем творчості в практичній діяльності є створення принципово нових, високоефективних систем навчання, виховання і розвитку студентів.

Метою даної статті є висвітлення науково-практичної проблеми використання інформаційних технологій в процесі формування креативної компетентності майбутніх педагогів-філологів.

Виклад основного матеріалу. Формування креативної компетентності майбутніх педагогів-філологів далеко не стихійний мимовільний процес і він передбачає наявність і дотримання педагогічних умов, які позитивно впливають на процес формування складного особистісного утворення, що виступає показником професіоналізму сучасного вчителя. Серед них можна виділити: створення педагогічного середовища в освітньому просторі; посилення практично-орієнтованої спрямованості навчання; актуалізацію професійного досвіду студентів; створення ситуацій невизначеності та ризику з метою розвитку здатності вирішувати